

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek ze dne 6. července 2023 ve věci č. 46412/21 – *Calvi a C. G. proti Itálii*

Senát první sekce Soudu jednomyslně shledal, že tím, že vnitrostátní orgány po provizorním umístění stěžovatele do domova pro seniory ho bez náležitých procesních záruk podrobily přísné sociální izolaci a nepřijaly opatření k umožnění jeho návratu domů, došlo k porušení práva na respektování soukromého života podle článku 8 Úmluvy.

I. Skutkové okolnosti

Stížnost podali pánové Calvi (první stěžovatel) a jeho bratranec C. G. (druhý stěžovatel). V květnu 2017, když bylo druhému stěžovateli 87 let, ustanovil mu soud na žádost jeho sestry opatrovníka na zajištění ochrany jeho majetku, který druhý stěžovatel začal rozdávat. V květnu 2020 soud rozšířil oprávnění opatrovníka na zastupování druhého stěžovatele ve všech záležitostech včetně souhlasu s poskytováním péče nebo s umístěním do domova pro seniory. Odborný posudek ze září 2020 shledal, že druhý stěžovatel žije v nedostatečných hygienických podmínkách a je nezbytné umístit ho do domova pro seniory. V říjnu 2020 opatrovník požádal soud o souhlas s tímto umístěním, čemuž soud obratem vyhověl. Druhý stěžovatel akceptoval umístění jen jako dočasné a od počátku vyjadřoval přání vrátit se domů. Po medializaci případu zakázal opatrovník jakoukoliv přímou komunikaci mezi druhým stěžovatelem a třetími osobami, s výjimkou místního starosty. Opatrovnický soudce zase zakázal veškeré návštěvy a telefonáty mezi třetími osobami a druhým stěžovatelem, pokud si tento nebude přát něco jiného. Návštěvy prvního stěžovatele a dalších příbuzných pak soudce nepovoloval s tím, že druhý stěžovatel vyjádřil touhu setkat se s nimi až po propuštění. V květnu 2021 zařízení navštívil zástupce národního preventivního mechanismu, který konstatoval, že umístění druhého stěžovatele bylo realizováno proti jeho vůli, a vyzval příslušné orgány, aby usplnily jeho návrat domů. V odborném posudku z listopadu 2021 se uvádí, že propuštění je žádoucí za předpokladu, že bude zajištěna adekvátní sociální služba a pravidelné lékařské sledování. V řízení před Soudem nebyly předloženy informace o dalších krocích italských orgánů v tomto směru, pouze údaj o tom, že v červnu 2023 byla jistá osoba odsouzena ke 22 měsícům odnětí svobody za to, že navštívila druhého stěžovatele v domově pro seniory bez povolení opatrovníka.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

K LEGITIMACI PRVNÍHO STĚŽOVATELE PODAT STÍŽNOST JMÉNEM BRATRANCE

První stěžovatel neměl od druhého řádnou plnou moc, a tak Soud nejprve musel vypořádat námitku vlády o nedostatku jeho aktivní legitimace.

Soud připomněl, že třetí osoba může za výjimečných okolností jednat jménem zranitelné osoby, pokud existuje riziko, že práva přímé oběti budou zbavena účinné ochrany, a za předpokladu, že stěžovatel a oběť nejsou v situaci střetu zájmů (*Lambert a ostatní proti Francii*, č. 46043/14, rozsudek velkého senátu ze dne 5. června 2015, § 102). Dále, stížnosti podané jménem údajné oběti porušení článků 2, 3 a 8 Úmluvy přičítaných vnitrostátním orgánům mohou být prohlášeny za přijatelné i bez platné plné moci, přičemž se věnuje zvláštní pozornost jednak zranitelnosti z důvodu věku, pohlaví nebo zdravotního postižení, jež může některým obětem bránit předložit věc Soudu, a jednak vztahu mezi obětí a osobou podávající stížnost (tamtéž, § 91–92; *Centre for Legal Resources jménem Valentina Câmpeană proti Rumunsku*, č. 47848/08, rozsudek velkého senátu ze dne 17. července 2014, § 102–103).

Druhý stěžovatel nemohl podat stížnost samostatně a zastoupení měl v osobě opatrovníka, vůči jehož krokům směřovala hlavní stížnost. Za těchto okolností existovalo reálné riziko, že bude zbaven účinné ochrany svých práv podle Úmluvy. Navíc zatímco mezi prvním a druhým stěžovatelem nedošlo ke střetu zájmů, pokud jde o samotný předmět stížnosti, mezi postoji vyjádřenými ve stížnosti a postoji opatrovníka a vnitrostátních soudů naopak rozpor je. Konečně, tento případ nastoluje závažné otázky týkající se životních podmínek starších osob v domovech důchodců, jež jsou předmětem obecného zájmu vzhledem ke zranitelnosti těchto osob. Soud tedy shledal existenci výjimečných okolností umožňujících přiznat aktivní legitimaci bratranci.

K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 8 ÚMLUVY

První stěžovatel brojil proti nemožnosti navázat kontakt s druhým stěžovatelem a proti rozhodnutím opatrovnického soudce. Druhý stěžovatel namítal, že je od roku 2020 umístěn v domově pro seniory a že je pro něj nemožné vrátit se domů nebo přijímat návštěvy v zařízení bez souhlasu opatrovníka či opatrovnického soudce. Tyto stížnosti podané původně na poli článků 5 a 8 Úmluvy Soud posuzoval pouze jako možné porušení práva na soukromý život, chráněného článkem 8.

K námitce vlády Soud jako nepřijatelnou odmítl stížnost prvního stěžovatele, protože ten nevyužil možnosti odvolat se proti rozhodnutím opatrovnického soudce o zamítnutí žádosti o setkání s bratrancem, a nevyčerpal tak vnitrostátní prostředky nápravy.

Co se týká zásahu do soukromého života druhého stěžovatele, kterým bylo podrobení soudnímu ustanovení opatrovníka, podle Soudu byl v souladu s italským občanským zákoníkem a měl legitimní cíl ve smyslu druhého odstavce článku 8 Úmluvy, neboť nejprve sledoval ochranu dotyčného před zchudnutím a od roku 2020 před zhoršením jeho fyzického a duševního zdraví. Předmětem posouzení tak byla přiměřenost opatření těmto cílům.

Na úvod Soud připomněl, že zbavit člověka způsobilosti k právním úkonům, byť jen částečně, je velmi závažným opatřením, které by mělo být vyhrazeno pro výjimečné okolnosti (*Ivinović proti Chorvatsku*, č. 13006/13, rozsudek ze dne 18. září 2014, § 38). Vnitrostátním orgánům však musí být nevyhnutelně ponechán určitý prostor pro uvážení, protože jsou lépe než mezinárodní soud schopny posoudit místní potřeby a podmínky. Při určování, zda stát zůstal v mezích svého prostoru pro uvážení, jsou pak obzvláště důležité procesní záruky, které má jednotlivec k dispozici (*A.–M. V. proti Finsku*, č. 53251/13, rozsudek ze dne 23. března 2017, § 84).

V projednávané věci Soud předně poukázal na to, že rozhodnutí ustanovit druhému stěžovateli opatrovníka nebylo založeno na lékařském závěru o zhoršení jeho mentálních schopností, ale na jeho marnotratnosti a fyzickém i psychickém oslabení. Od umístění do domova pro seniory byl druhý stěžovatel podroben režimu striktní izolace, byť se domáhal návratu domů. Až na několik výjimek byl zbaven veškerého kontaktu s vnějším světem, a třebaže odborníci od roku 2021 navrhovali jeho postupný návrat do domácího prostředí, nikdy se tak nestalo.

Soud připomněl, že z hlediska článku 5 Úmluvy by za určitých okolností blaho osoby trpící duševní poruchou mohlo představovat další faktor, který by měl být zohledněn nad rámec zdravotní stránky při posuzování nezbytnosti umístění do zařízení. Objektivní potřeba ubytování a sociální pomoci by však neměla automaticky vést k uložení opatření zahrnujících zbavení svobody. Podle Soudu každé ochranné opatření přijaté ve vztahu k osobě schopné vyjádřit svou vůli musí co nejvíce odrážet její přání. Tento přístup potvrzují i mezinárodní zdroje, a to zejména obecné komentáře k Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením. Pakliže jsou ve hře takto dalekosáhlé důsledky pro soukromý život jednotlivce, soudce musí pečlivě zvážit všechny relevantní faktory, aby mohl posoudit přiměřenost opatření, které má být přijato. Nezbytné procesní záruky v této oblasti vyžadují, aby bylo minimalizováno jakékoli riziko svévole (*X a Y proti Chorvatsku*, č. 5193/09, rozsudek ze dne 3. listopadu 2011, § 85).

V projednávané věci sice vnitrostátní soudy provedly důkladné posouzení situace druhého stěžovatele před jeho umístěním do domova pro seniory, ale během jeho pobytu v tomto zařízení se

už nesnažily přijmout opatření k udržení jeho sociálních vztahů, ani zavést plán, který by umožnil jeho návrat domů, třebaže identifikovaly jeho zvláštní zranitelnost.

Naopak, druhý stěžovatel byl od počátku izolován od okolního světa, včetně své rodiny a přátel. Všechny návštěvy a telefonáty byly filtrovány jeho opatrovníkem nebo soudcem. Při pozdějších rozhodnutích o nepovolení kontaktu s prvním stěžovatelem se soudce opíral pouze o zprávy předložené opatrovníkem a nepovažoval za nutné druhého stěžovatele vyslechnout. Vláda neposkytla žádné vysvětlení, proč bylo nutné podmínit každé setkání povolením a izolovat druhého stěžovatele od jeho blízkých na tak dlouhou dobu, když navíc později lékaři doporučovali, aby byl brán ven, na místa, kde by se cítil dobře. Rozhodnutí o omezení kontaktů tak podle Soudu nebylo přijato na základě konkrétního a pečlivého přezkoumání všech relevantních aspektů situace druhého stěžovatele.

Dále se Soud pozastavil nad tím, že se zřejmě nepočítalo s žádnými opatřeními zaměřenými na opětovné začlenění druhého stěžovatele do jeho domácího prostředí, ačkoli jeho umístění do zařízení bylo nejprve provizorní a odborníci později postupný návrat posvětili. Soud přiznal zvláštní význam skutečnosti, že druhý stěžovatel nebyl prohlášen za nesvéprávného a nebyl mu uložen žádný zákaz, přičemž ze znaleckých posudků naopak vyplynulo, že má dobrou schopnost socializace. Navzdory tomu byl téměř ve všech oblastech a na neomezenou dobu postaven do úplné závislosti na svém opatrovníkovi. Vnitrostátní orgány podle Soudu vlastně zneužily flexibilitu institutu opatrovnictví k dosažení cílů, které sleduje institut umístění bez souhlasu, jehož přísná pravidla byla obejitá.

Soud zdůraznil, že si je vědom obtíží, s nimiž se vnitrostátní orgány potýkají při sladování úcty k důstojnosti a sebeurčení jednotlivce s potřebou chránit a zabezpečit jeho zájmy, zejména v případech, kdy se dotýká osoba vzhledem ke svým schopnostem nebo individuálním okolnostem nachází ve velmi zranitelném stavu. V projednávaném případě ale nebylo dosaženo spravedlivé rovnováhy. Ve vnitrostátním řízení neexistovaly účinné záruky, které by zabránily zneužití, jak vyžadují standardy mezinárodního práva v oblasti lidských práv, a které by v tomto případě mohly zajistit zohlednění práv, vůle a preferencí druhého stěžovatele. Nebyl zapojen do rozhodování v různých fázích řízení (viz *a contrario M. K. proti Lucembursku*, č. 51746/18, rozsudek ze dne 18. května 2021, § 66), byl soudcem osobně vyslechnut během svého umístění pouze jednou, byl mu omezen kontakt s blízkými a všechna rozhodnutí, která se ho týkala, přijímal opatrovník.

Soud závěrem podtrhl, že státy mají povinnost usilovat o to, aby byla osobám se zdravotním postižením i seniorům odkázaným na pomoc umožněna účast na životě komunity a aby se zabránilo jejich izolaci či segregaci.

V daném případě sice zásah sledoval legitimní cíl ochrany blaha druhého stěžovatele v širším slova smyslu, nebyl však s ohledem na rozsah opatření, která orgány mohly přijmout, přiměřený ani odpovídající jeho individuální situaci. Zásah tedy nezůstal v rámci prostoru pro uvážení, který mají v tomto případě soudní orgány, a došlo k porušení článku 8 Úmluvy.